

Djeca, mladi i nasilje u obitelji

Children, Adolescents and Family Violence

Dubravka Kocijan-Hercigonja, Vesna Hercigonja-Novković

Poliklinika Kocijan-Hercigonja

10000 Zagreb, Lipovečka 17

Sažetak Za pravilan razvoj djeteta, djetetov odnos prema sebi i svijetu oko sebe odgovorna je obitelj koja odnosom s djetetom, modelom funkcioniranja djetetu stvara pozitivnu sliku o njemu i svijetu oko njega te će dijete povjerenje i bliskost koju je steklo u obitelji prenijeti i na sve druge odnose, što je bitan preduvjet za pravilan mentalni razvoj. Ako postoji nasilje u obitelji, dijete neće stvoriti sigurnost, povjerenje, samopouzdanje, ali će naučiti što znači krivnja, sram, biti samo i bespomoćno. Izlaz iz takvog stanja često je oponašanje i identificiranje s ponašanjem odraslih, pa makar i identificiranje s roditeljem zlostavljačem, što dovodi do generiranja agresije i drugih oblika društveno neprihvatljivog ponašanja. Nasilje u obitelji koje je često povezano i s nepovoljnim društvenim čimbenicima, a odgovorno je za pravilan razvoj i zdravlje djece koja u takvoj obitelji odrastaju zahtijeva kontinuiranu pomoć društva i stručnjaka u obliku primarnih, sekundarnih i tercijarnih programa pomoći.

Ključne riječi: dijete, nasilje, obitelj, ponašanje

Summary The family, which creates a positive self-image of a child and a positive image of its vicinity through its relationship with the child and through the model of its functioning, is crucial for a healthy development of the child. The child will transpose the confidence and intimacy acquired in its family to all other relationships, which is a prerequisite for proper mental development. However, in cases of family violence, the child will not be able to develop safety, trust, and self-confidence, but will too soon learn about guilt, shame, fear and helplessness. To escape from such a situation, the child may often identify with adults, even with the abuser, and start to mimic his/her abusive behavior outside the family. Family violence, often associated with poor social status, is responsible for developmental and health status of children, who need continuous help from the society and primary, secondary and tertiary health institutions.

Key words: child, violence, family, behavior

Godina 1962. može se smatrati početkom intenzivnih istraživanja vezanih uz zlostavljanje djece. Povod je objavljen rad Kempea i sur. "The Battered Child Syndrome" u kojem se pokušalo odgovoriti na pitanja kako prepoznati i reagirati na, do tada prisutan, ali ignoriran, problem zlostavljanja djece i kako spriječiti tragedije koje iz toga proizlaze (1).

Rezultati brojnih istraživanja upućivali su na značajnu povezanost nasilja u obitelji i nasilja nad djecom. Istraživanja pokazuju da su uz žene žrtve obiteljskog nasilja žrtve i djeca, kako od strane očeva zlostavljača tako i od strane zlostavljanih majki koje dva puta češće zlostavljaju svoju djecu nego nezlostavljane majke.

Nasilje u obitelji rijetko se javlja kao izolirani napad. U takvim obiteljima češće nalazimo dugu povijest emocionalnog i fizičkog zlostavljanja, vrlo često cikličkog karaktera u svojoj pojavnosti. Tako djeca najčešće ne svjedoče jednom napadu, već rastu u okolini u kojoj se nasilje prihvaća kao način rješavanja problema i gdje se socijalni odnosi temelje na fizičkoj dominaciji, što utječe na prihvaćanje takvog pogleda na svijet i rezultira cijeloživotnom patologijom djeteta koje se razvija u takvoj obitelji.

Polazeći od činjenice da je obitelj, posebice majka, mjesto u odnosu s kojim dijete stvara prva iskustva i sliku o sebi i svijetu oko sebe, dijete takav model odnosa ugrađuje u svoj vrijednosni sistem identificirajući se s ponašanjem i funkcioniranjem, za dijete najvažnijih osoba, roditelja. Dijete takav model ponašanja kao jedini koji poznaje unosi u sve druge odnose kasnije u životu. Zlostavljano dijete, posebice dijete zlostavljano od članova obitelji, vjeruje da je odgovorno za takvo ponašanje odraslih, prihvaća nametnutu mu krivnju od strane važnih osoba, roditelja, te kasnije u životu isključivo funkcionira iz pozicije žrtve ili se identificira s ponašanjem zlostavljača oponašajući ga jer je to jedini način na koji je naučilo funkcionirati.

Važno je naglasiti da je odnos majka – dijete najvažniji prediktor dječjeg kasnijeg funkcioniranja (2-4). Ako dijete nije dobilo sigurnu privrženost (*attachment*), neće moći razviti pozitivne i sigurne odnose sa svojom okolinom. Istraživanja pokazuju da majke koje nisu imale siguran *attachment* sa svojim majkama nisu znale uspostaviti siguran odnos sa svojom djecom niti ih zaštititi od zlostavljanja (5).

Djeca koja odrastaju u nasilničkim obiteljima imaju teškoće u najranijem periodu jer majke okupirane vlastitim stre-

som nisu dovoljno dostupne djeci te takva djeca imaju teškoće u privrženosti pa nestabilna privrženost roditelja tijekom razvoja dovodi kod djece do različitih problema. Najčešće se spominje teža "odgojivost", što je s jedne strane novi izvor stresa za majku, ali i novi izvor stresa za dijete zbog odbacivanja od okoline. Nestabilna i nesigurna privrženost zaustavlja razvoj dječje nezavisnosti. Neuropsihologijska istraživanja upućuju na povezanost kroničnog stresa i funkcioniranja SŽS-a, što se manifestira u teškoćama u razvoju pažnje, učenja, memoriranja, impulzivnosti i dr. Istraživanja pokazuju da zlostavljana i zanemarena djeca pokazuju ponašanje i emocionalne probleme, loše kognitivno funkcioniranje te imaju slabiji uspjeh u školi. Razvijaju se brojne teškoće kao što su npr. poremećaji hranjenja, sklonost uzimanju sredstava ovisnosti i dr. (6-7).

Može se postaviti pitanje zašto emocionalno zlostavljanje u koje se ubraja odbacivanje djetetovih potreba, teroriziranje, ignoriranje, manipuliranje djetetovim potrebama, ponižavanje i degradiranje i dr. uz izostanak pozitivnih stimulacija, ima tako tragične posljedice za razvoj djeteta. Normalan emocionalni razvoj znači da dijete ima šansu naučiti da ljudske osjećaje pokaže na socijalno prihvatljiv način. Kada emocionalni razvoj napreduje, normalno će djeca naučiti kako se nositi s frustracijama, imat će pozitivne emocije prema sebi, moći će pokazati osjećaje i slati emocionalne poruke drugima (8). Ako toga nema, odnosno ako je dijete žrtva emocionalnog zlostavljanja u sredini koja bi ga trebala zaštititi i osigurati mu optimalne uvjete za razvoj, a to je obitelj, javljaju se problemi u pokazivanju emocija, nastaju problemi u odnosima s drugim osobama, ali i u odnosima prema samome sebi. Na relaciji dijete i svijet oko njega, a to je u prvom redu obitelj, stvara se djetetov "ja", postajemo ono što jesmo. Ako svijet u koji dijete dolazi s povjerenjem ne odgovara i ne prihvaća djetetove potrebe, dijete stječe niz psihičkih problema kao što su nisko samopouzdanje, nesigurnost, strah i dr.

U istraživanju uzroka i posljedica emocionalnog zlostavljanja javljaju se brojne teorije među kojima su najzastupljenije one koje daju naglasak na psihijatrijske bolesti i poremećaje zlostavljača te se kao česti uzroci spominju depresija kod majki, roditelji zaokupljeni strahom i krivnjom koji zbog svojih problema ne mogu odgovoriti na djetetove psihološke potrebe. Pristaše socijalnog pristupa daju naglasak na roditeljski stres koji je u interakciji s drugim nepovoljnim čimbenicima kao što su nezaposlenost i sl. i utječu na roditeljski odnos prema djetetu. Razvojni pristup od posebnog je značenja, a temelji se na odnosu roditelj – dijete koji je u zavisnosti od razvojnih stavova i uvjeta roditelja i njihove strukture uz poseban naglasak na karakteristike okruženja, vrijednosti, vjerovanja, povijesne karakteristike koje je svaki roditelj unio u brak, što utječe na dinamiku odnosa među roditeljima, a reflektira se na razvoj djeteta.

Ako se radi o fizičkom zlostavljanju djeteta, tada se kao najčešći uzroci navode kulturalne karakteristike koje utječu na stavove o tome kako dijete treba odgajati, ali se vrlo često radi i o roditeljima koji su i sami bili fizički zlostavljani u djetinjstvu.

Autori (9) u svojim istraživanjima govore o značajnoj pove-

zanosti rane fizičke kažnjavanosti s visokim rizikom od zlostavljanja u kasnijem životu pa govore o modelu učenja koji se prenosi u kasnijem životu; te primjenjivane agresivne metode u djetinjstvu povezane su s kasnijim stavovima u životu, kao i s primjenom disciplinskih mjera prema vlastitoj djeci (10). Istraživanja se razilaze u analizi uzročnosti te neki istraživači smatraju da se model direktno prenosi kao naučeni obrazac ponašanja, dok ga drugi smatraju samo jednim od rizičnih čimbenika, a da bi došlo do zlostavljanja, moraju biti zadovoljeni i drugi čimbenici (11). Karakteristike roditelja zlostavljača najčešće su: prevelika očekivanja od djeteta, loši obiteljski odnosi, nezadovoljstvo djetecom i ulogom roditeljstva te vrlo često socijalna izoliranost i nizak socioekonomski status. Prema istraživanjima Poliklinike za zaštitu djece grada Zagreba, više od 50% ispitanika dobivalo je pljuske u djetinjstvu, oko 10% često je dobivalo batine, 7% djece doživjelo je teže tjelesne ozljede zbog osobito intenzivnog tjelesnog zlostavljanja.

Izloženost fizičkom zlostavljanju dovodi do smanjenja motivacije i lošeg daljnjeg školovanja, što uzrokuje napuštanje školovanja. Vrlo često javljaju se poremećaji prilagođavanja, depresija, anksioznost, samodestruktivno ponašanje, loša kontrola impulsa, dok se mišljenja stručnjaka razilaze u odnosu na prisutan deficit u intelektualnom funkcioniranju te većina smatra da kod zlostavljane djece ne postoji snižen IQ, već da su loši rezultati tijekom školovanja posljedica poremećaja čitanja i ekspresivnog govora što je uz lošu motivaciju odgovorno za uspjeh u školi (12). Opisu se da se 6 mjeseci nakon fizičkog zlostavljanja kod školske djece počinje javljati agresija u komparaciji s djecom kod koje nije bilo prisutno zlostavljanje te autori zaključuju da fizičko zlostavljanje djece izaziva kasnu pojavu agresije, ali je ona kao i sveukupna prognoza u zavisnosti od načina života nakon zlostavljanja, odnosno da li djeca nastavljaju živjeti u zlostavljačkoj obitelji ili su iz nje izdvojena (13).

Postoje brojni čimbenici na individualnom, obiteljskom i društvenom nivou koji dovode do nasilja od kojih se najčešće spominje stres. U obiteljima pod stresom vrlo je često prisutan alkohol, zanemarenost i emocionalna zlostavljanost, nisko obrazovanje roditelja, problemi socijalnih interakcija u smislu neprihvaćenosti u njihovu socijalnom okruženju. Takvi roditelji najčešće djeluju pod utjecajem predrasuda i naučenih obrazaca ponašanja. Alkohol i droga sve se češće spominju kao uzroci nasilja u obitelji. Prema istraživanjima čak 80% adolescenata, počinitelja kaznenih djela, bilo je zlostavljano ili zanemareno u djetinjstvu. Kako su odrasli model djetetova ponašanja, posebice odrasle važne osobe kao što su roditelji, tako će se djeca identificirati s roditeljskim načinom rješavanja problema. Stupanj edukacije, nezaposlenost, karakteristike susjedstva samo su dodatni čimbenici koji dovode do nasilništva. Kvaliteta obitelji i obiteljskih odnosa najvažniji je čimbenik koji potiče ili štiti djecu od zlostavljanja. Roditelji i članovi obitelji stvaraju svojim ponašanjem i odnosima pravila po kojima će se dijete ponašati kasnije u životu. Kad se govori o nasilništvu, ne može se ne govoriti i o biološkim uzrocima.

Analize rodoslovlja pokazuju da se u nekim obiteljima ponavljaju određeni oblici ponašanja, a što potvrđuju i anali-

ze jednojajčanih blizanaca, posebice kod onih koji su u najranijem periodu života bili razdvojeni i smješteni u različite sredine po svom načinu funkcioniranja. Takva istraživanja navode na zaključak da postoje genske predispozicije za određene osobine i karakteristike ponašanja koje pod utjecajem okruženja postaju fenotipske. Postoje i brojne biološke promjene, anomalije, bolesti i defekti u prijenosnim mehanizmima koji dovode do karakterističnih oblika ponašanja, npr. agresije, ali tada se govori o bolesnim stanjima, što ima drugu dimenziju u pristupu i liječenju.

Kada se govori o nasilju u obitelji, često se kod toga ne uključuje zanemarivanje djece jer prema prihvaćenim definicijama nasilje nije prisutno. Međutim, ako se prihvati općepriзната definicija zanemarivanja kao nedostatka odgovarajuće brige i njege odraslih osoba prema djetetu, a što bitno utječe na djetetov normalni fizički i psihički razvoj, tada je sasvim jasno da i zanemarivanje ulazi u definiciju nasilja u obitelji jer nezaštićivanje djeteta od ozljeda, opasnosti, nezadovoljenja njegovih osnovnih potreba, dovode djeteta u poziciju izoliranosti i podsmjeha zbog emocionalne, edukativne ili zdravstvene zanemarenosti u njegovoj npr. školskoj sredini i u krugu vršnjaka zapravo su nasilna djelovanja nad djetetom sa svim posljedicama (14).

Seksualno zlostavljanje, posebice ono od strane roditelja ili bliskih osoba stvara kod djeteta lošu sliku o sebi, preuzimanje odgovornosti, kao i doživljavanje svijeta kao nesigurnog mjesta, a bez bazičnog povjerenja u djece se neće razviti sposobnost da vode računa o vlastitim potrebama, što dovodi do pretjeranih reagiranja na stres i bolne događaje – djeca sebi često pripisuju odgovornost za događanja te se u njih razvijaju sram, krivnja i negativni identitet, a kasnije u životu mogu iskazivati razne seksualne disfunkcije, tj. poremećaje u seksualnom identitetu i seksualnom funkcioniranju, posebice strah i sl.

Najčešće reakcije djece koja svjedoče nasilju manifestiraju se kao anksioznost u obliku trajne uplašenosti, tjeskobe i preosjetljivosti, kao krivnja jer djeca često misle da su mogla spriječiti nasilje i osjećaju se krivom što to nisu uspjela. Često je prisutna tuga ako npr. majka napusti oca zlostavljača, tuguju za onim što su prije imali odnosno tuguju za fantazijom da imaju obitelj, što se vrlo često manifestira u ambivalentnom stavu prema zlostavljaču jer djeca mogu istodobno i voljeti i mrziti npr. oca zlostavljača, žele ga i kazniti i zaštititi što je izrazito psihičko opterećenje za dijete te se javlja niz psiholoških problema od depresije do disocijativnih stanja, problema koncentracije do agresije i dr.

Zaključno se može reći da djeca kod koje je prisutno nasilje u obitelji češće manifestiraju agresiju, probleme u ponašanju, teškoće u uspostavljanju kontrole svojih emocija. Djeca koja su žrtve nasilja u obitelji ili su svjedočila nasilju nasilje shvaćaju kao prihvatljiv oblik ponašanja te će, rješavajući probleme, vjerojatnije pribjeći agresivnim postupcima u rješavanju konflikata. Zlostavljanje u djetinj-

stvu povećava rizik da će dijete postati nasilno jer zlostavljanje ometa djetetov normalni emocionalni, socijalni i intelektualni razvoj. Za to je odgovorno socijalno učenje u primarnom okruženju, a to je obitelj. Takvu djecu karakterizira nesigurnost, nemogućnost uspostavljanja sigurne emocionalne privrženosti, zbog čega često krivo interpretiraju ponašanje drugih kao neprijateljsko, na što onda i neadekvatno reagiraju. Traumatizirana djeca ne osjećaju se sigurno, ne vjeruju da ih itko može ili želi zaštititi, te i ne traže pomoć ili se priključuju grupama djece slična razmišljanja i sličnih iskustava jer im takve grupe stvaraju osjećaj sigurnosti i zaštite. To vrlo često dovodi do nasilništva u grupama. Napuštena i odbačena djeca u povećanom su riziku od razvoja brojnih problema – od niskog samopouzdanja do oštećenja moralnog razvoja i teškoća u savladavanju agresivnosti i seksualnosti. Ona nemaju empatije za druge, nemaju sposobnost za prepoznavanje i korištenje sustava potpore što rezultira ravnodušnošću za posljedice vlastitog ponašanja te vrlo često kasnije u životu funkcioniraju kao poremećaj osobnosti, posebice graničnog tipa. Može se razviti depresija, gubitak bilo kakvog smisla za život u svijetu u kojem nema potpore pa je suicid često jedino rješenje.

Na kraju treba spomenuti i različite metode nasilja nad djecom u suvremenom društvu kao što su gledanje TV sadržaja neprimjerenih djetetovoj dobi od prikazivanja agresivnih oblika ponašanja do poticanja i promoviranja sadržaja koji mogu negativno utjecati na djetetove stavove prema vlastitom tijelu i odnosima.

Istraživanja Poliklinike za zaštitu djece grada Zagreba (15) pokazuju da više od 95% djece starije od 8 godina gleda TV bez prisutnosti roditelja, 49% djece koristi se internetom bez nadzora i prisutnosti odraslih, 54% djece i mladih naišlo je na web-stranicu koja je sadržavala fotografije golih ljudi ili ljudi u spolnom odnosu, čak 39% djece netko je koga su upoznali na internetu pitao da se slikaju i snimaju na seksualizirani način; čak 14% djece je otišlo na sastanak s nepoznatom osobom koju do tada nisu upoznali uživo, što upućuje na rizik od različitih oblika zlostavljanja, a da kod toga roditelji iz različitih razloga ne zaštićuju djecu.

Polazeći od navedenih spoznaja, u zaštiti djece od nasilja važan je preventivni rad koji uključuje kontinuirane edukacije i pomoć obiteljima i nastavnicima, kao i kontinuirane edukacije, primjerene dobi, djece i mladih. Poseban je naglasak pomoć djeci, mladima i obiteljima koje su u riziku od zlostavljanja pružanjem pomoći društvenih institucija. Programi usmjereni prema rizičnim obiteljima trebaju biti povezani i s edukativnim ustanovama u kojima se školuju stručnjaci za takav rad, a ako se nasilje već dogodilo, potrebna je dobra organizacija zdravstvene službe u prepoznavanju i tretmanu nastalih problema, kao i uska suradnja sa svim institucijama (školstva, pravosuđa i socijalne zaštite) u optimalnom pružanju multidisciplinarnе pomoći mladima i njihovim obiteljima.

Literatura

1. BULJAN-FLANDER G, KOCIJAN-HERCIGONJA D. Zlostavljanje i zanemarivanje djece. Marko M, Zagreb, 2003.
2. BOWLBY J. Attachment and loss: separation, anxiety and anger. New York: Basic books; 1973.
3. BOWLBY J. Attachment and loss: loss, sadness and depression. New York: Basic books; 1980.
4. BOWLBY J. Attachment and loss, attachment. New York: Basic books; 1982.
5. BULJAN-FLANDER G. Uloga privrženosti i nekih odrednica ličnosti u zlostavljane djece: proširenje Bowlbyjeve teorije, Doktorska disertacija, 2001.
6. BEITCHMAN J i sur. A review of the long-term effects of child sexual abuse. Child abuse&neglect 1992;16:101-18.
7. BRIERE J, RUNTZ M. Differential adults symptomatology associated with three types of child abuse histories. Child abuse&neglect 1990;14/3,357-64.
8. KOCIJAN-HERCIGONJA D. Emocionalno zlostavljanje. U: Buljan-Flander G, Kocijan-Hercigonja D (ur.). Zlostavljanje i zanemarivanje djece. Marko M. Zagreb, 2003;3-35.
9. MILNER JS, CHILAMKORI C. Physical child abuse; perpetrator characteristic: A review of the literature. Med publish, St Louis Missouri: 2002.
10. HERCIGONJA V. Fizičko zlostavljanje. Zagreb: Potpora; 2000.
11. STRAUSS MP, SMITH G. Family patterns and child abuse. U: MA Strauss, RJ. Gelles, U: Physical violence in American families. Risk factors and adaptations to violence in 8145 families. Trans books, New Brubnswier, 1990.
12. VONDRA JA i sur. Self concept, motivation and competence among preschoolers from maltreating and comparison families. Child abuse and neglect 1990;4;525-40.
13. DODGE KA i sur. Mechanisms in the cycle of violence. Science 1990;250:1678-87.
14. KOCIJAN-HERCIGONJA D. Zanemarivanje djece U: Buljan-Flander G, Kocijan-Hercigonja D (ur.). Zlostavljanje i zanemarivanje djece. Marko M, Zagreb, 2003;65-96.
15. BULJAN-FLANDER G. Okrugli stol „Nasilje nad djecom u suvremenom društvu“, Zagreb, 2009.

Adresa za dopisivanje:

Prof. dr. sc. Dubravka Kocijan-Hercigonja, dr. med.
 Poliklinika Kocijan-Hercigonja
 10000 Zagreb, Lipovečka 17
 e-mail: vesna.hercigonja@zg.htnet.hr

Primljeno / Received

26. 01. 2010.
 January 26, 2010

Prihvaćeno / Accepted

18. 2. 2010.
 February 18, 2010